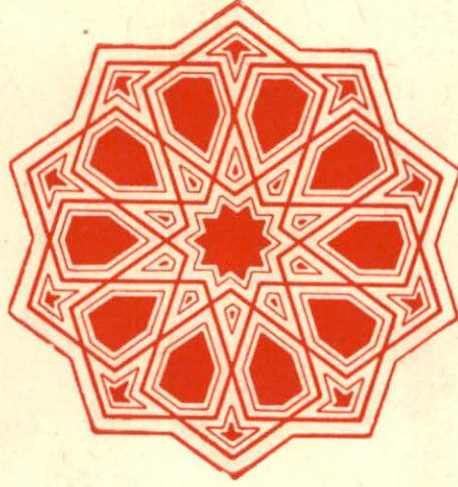

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

Enikri Poloy Bagisi

Yıl: 1958—1959

Cilt : VII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No.
Ali Hikmet BERKİ	: İslâmda Vakıf 1 - 10
Prof. Tayyib OKİÇ	: İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı 11 - 20
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: Değerler ve İnanma Problemi Hak- kında Bazı Notlar 21 - 32
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: Quelques Notes Sur le Problème Des Valeurs et de la croyance 33 - 42
Prof. Dr. Şakir BERKİ	: İslâm Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilâtı 43 - 54
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU	: Din Sosyolojisi Çalışmaları 55 - 61
Doç. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: Fatimiler Devletinin Kuruluşu ve Akideleri 63 - 77
Nafiz DANIŞMAN	: İslâmda Mücadele Hedeflerinin De- ğişmesi 79 - 83
Mehmet ÖNDER	: Mevlananın El Yazısı Üzerine Bir Araştırma 85 - 87
Dr. Cavit SUNAR	: Bergsonda Cansız Madde ve Can- lılar Âlemi 89 - 95
Dr. Bahriye ÜÇÖK	: Ridde 97 - 113
Neda ARMANER	: Okullarda Din Öğretimi Üzerine .. 115 - 118
Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU	: İslâm Müelliflerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzal- inin Yeri 119 - 130
Dr. Necati ÖNER	: Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı 131 - 177
 <u>Bibliyografya</u>	
Dr. Yaşar KUTLUAY	: Soheil M. Afnan, Avicenne 179
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU	: Reuben Levy, The Social Structure of Islam 180
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN	: Prof. Dr. Y. Abadan - Prof. B. Savcı, Türkiyede Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış 180
Nafiz DANIŞMAN	: M. Hamidullah, Le Prophète de L'İslam 181
Dr. M. Esad KILICER	: Dr. Muhammed Yûsuf Mûsa, Mu- hâdarât fî Tarîh-il Fıkh'il-İslâm ... 183

da Hz. Adem ile Havvâ'nın babasız hattâ anasız olmalarından farksızdır. Binaenaleyh, her peygamberin kendisine hâs olan mazhariyeti, yalnız Allahın azamet ve kudretini gösterir.

(Le Prophète de l'İslâm) kitabının ikinci cildi, yani Hz. Muhammedin eserinden bahseden cildi ise; bilhassa şu konuları incelemektedir: a- İslâm'da kadın, Hz. Muhammed'in Zevceleri; ve esirlerin durumları. b- Kur'an'ın yazılış ve muhafazası ile Hadis ilmi. c- Dinin esasları ile İslâm'da estetik telakkisi. d- İslâm'da eğitim. e- İslâm'da Devlet teşkilâtı. f) Peygamberin devrinde ictima'i hayat. g) Başşehir Medine. h- Pegamberin irtihali, defni ve hilefete geliş.

a) Hz. Muhammed, yaşadığı ictima'i muhitte kadına büyük haklar tanımış olmasına rağmen, taaddüd-ü zevcata mani' olamamıştır. Hatta nüfuzlu aile ve kabile reisleri'nin kendisiyle akrabalık tesis etmek arzularını kıramamış olduğu için, Medineye geldikten sonra bir çok kadınlarla evlenmek zorunda kalmıştı. Bundan başka Hz. Muhammed, yaşadığı devirde esareti de yasak edememiş ise de, hiç olmazsa Arapların esir olamayacaklarını ilan etmişti. Bununla bereaber, esirlere iyi muamele etmeyi ısrarla tavsiye etmiş ve evlad veren her halayığın otomatik bir surette meşru zevcelerin sırasına girdiğini bildirmiştir. Müslümanlar, erkek esirlere de okadar iyi muamele etmişlerdirki bunların kumandan, vezir, kral veya sultan payelerine erişmelerini İslâm cemaati hoş görmüştür.

b) Vahyin imla ve zaptı ile bizzat Rasulüllah meşgul olmuştu. Ebu Bekir, Kur'anı Mushaf halinde toplamıştı. Osman, Mushafın bu nüshasını teksir etmiş ve buna mutabık olmıyan diğer nüshaları imha etmişti. Bugün Müslümanların ellerindeki bütün Mushaf nüshaları, bu aslı nüshaya mutabıktırlar. Müslümanlar, Kur'anı aynı zamanda ezberlerinde tutmayı adet edinmişlerdir. Elyevm, yalnız Türkiyede yüz elli hafız bulunmaktadır. Hadis, İslâm hukukunun tedvininde büyük bir rol oynadığı için, Müslümanlar Hadislerin sıhhati üzerinde çok titiz davranmışlar ve bu titizlikten Hadis ilmi doğmuştur.

c) Müellif, İslâmın ilk günlerinden bugüne kadar eğitime verdiği önemi etraflı bir surette incelemektedir.

e) İslâm'da Devlet teşkilatını ele alan müellif, önce Mekkenin aristokratik kurumlarını daha sonra Hz. Muhammedin Medineye verdiği ana yasa'nın demokratik özelliklerini izah ederek aradaki büyük farkı belirtmekte, ve İslâm Devletlerine asırlar boyunca rehberlik eden bu ilk İslâm Devletinin adli, malî, iktisadî teşkilatını; ordu, harici temsil ve dış siyaset konularını büyük bir salahiyete incelemektedir.

f) Peygamberimizin devrindeki ictima'i hayatında ele alan müellif, İslâm çocuklarının doğum, besim ve eğitimleri, evlilik, karı-koca münasebetleri, mesken, hijyen ve miras hakkında dahi malumat vermeyi faydalı bulmuştur.

g) Müellif, bize Hz. Muhammedin başşehir olan Medinenin İslâmî reng ve çehresini belirtmek üzere, İslâm cemaatinin bir arada icra ettiği ibadetlerden ve tes'id ettiği bayramlardan bahsettikten sonra, İslâm denilen bu medeni nizamın mudî'i olan Hz. Muhammed hakkındaki son sözü, Alphonse de Lamartine'e bırakarak bize (Histoire de la Turquie) kitabından seçtiği parçayı aynen nakleder.

h) Kitabının sonunda müellif bize, Peygamberimizin hastalığı, irtihali, defni ve Hilâfet meselesi hakkında en sağlam ve sahih rivayetleri nakleder.

Netice itibariyle (Le Prophète de l'İslâm) kitabının büyük kıymeti şurdadır ki: müellif, sonsuz hürmet ve mehabbetle bağlandığı Rasulüllah hakkında, his ve heyecanlarına kapılmadan, en sağlam rivayetlere güvenerek, tam bir ilmî tarafsızlıkla konuşmuş olmasındır. İslâm davasına hizmet etmek maksadiyle bunca emek sarfeden Muhammed Hamidüllah gibi temiz ve çalışkan bir bilgini-mizle İslâm dünyası nekadar öğünse yeri var.

Nafiz DANIŞMAN TUĞ

Dr. Muhammed Yûsuf Mûsa: *Muhâdarât fi Târîh-il-Fıkh'il-İslâmî*; I. (*Fıkh-us-Sahâbat-Tabiîn*, Kahire, 1954, 120 s.); II. (*Asr-u Naş'at-il-Mazâhib*, Kahire, 1955, 121 s.); III. (*Abû Hanîfa an-Numân va Mazhabuhu fi-l-fıkh*, Kahire, 1956, 172 s.)

Kahire'de Aynu Şems Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İslam Şeriatı Profesörü olan Dr. M. Yusuf Musa, fıkıh, ve fıkıh tarihi konularında ilgi çekici eserler vermekte, bilhassa Mecellet-ul-Ezher'de İslam hukuku konusunda makaleler neşretmektedir. Tanıtmaya çalışacağımız bu üç cildlik eseri, Üniversitede 'kanun tedkikleri talebesi'ne verdiği 'İslâmî Fıkıh Tarihi konferansları'nın neşri suretile meydana gelmiştir.

Tarihi sıraya uyularak her kitab ayrı konulara tahsis edilmiştir. Şöyle ki: Birinci kitab (Fıkh-us-Sahabe ve't-Tabiîn) da Hazreti Peygamberden sonra gelen ve İslâm ilimlerinin teşekkülünde büyük rolleri olan iki nesil süresindeki fıkıh ilmi gözden geçirilmektedir. Kitab üç kısma ayrılmıştır; birinci kısım "at-Temhid" başlığını taşıyor. (s. 5-48) ve şu konuları ihtiva ediyor: İslam Fıkıhının kıymeti ve tetkikinin gayesi, bu tetkikin nasıl olacağını açıklanması. Fıkıhın iyice anlaşılabilmesi

için müellif: "Bu fikhî, ilk aslı kaynaklarından açıklanamamız gerekir. Bu iş ise o kaynak kitapların, araştırmacıların kolayca istifade edebilecekleri tam ilmi bir şekilde neşredilmesi mümkündür. Daha sonra, İctihad kapısının kapatılmasına kadar yazılmış olan fikhî ve usulî fikhî kitaplarını da aynı tarzda neşretmemiz gerekmektedir. Yaşayanlar ve taraftarı kalmayan mezhepler, sünnî veya gayri sünnî olanlar diye tefrik yapılmayıp, neşriyatı hepsine şamil olmalıdır Zira, istediğimiz kalkınmaya bu mezheplerin bizce malum olmayan hükümlerinin çok faydası olabilir". demektedir (s. 11).

Bütün kanunların olduğu gibi, İslam fikhının da, doğmuş olduğu kaynakları vardır ki buna usulî fikhî diyoruz. Bu asılların sayısının az veya çok olduğunu iddia edenler varsa da ulemanın ekseriyeti bu kaynakların dört olduğunda icmâ etmişlerdir; Allah'ın Kıtâbı, Hazreti Peygamberin sünneti, ehinden sadır olan icma ve kıyas'dan ibarettir (s. 15). Bu dört kaynak kısaca tetkik edilmekte, icma ve kıyasın sahabe devrinde vücud bulduğu, muhtelif müellif ve hadislere atıflar yapılarak tesbit edilmektedir İslamiyet kuvvet kazanarak genişledikçe yeni hadiselerle karşılaşılıyor ve onların şeriat nazarındaki hükümlerinin re'y ve kıyasla verilmesi icab ediyordu. Müellif burada, Goldziher'in, "İslâm bütün münasebetlerde dünyaya, kâmil bir hayat tarzı getirmemiştir. Arab'ın basit ve muayyen hallerine münhasır hal çarelerini vermiştir" cümlesinin hakikate uymadığını ve bir çok âyetlerle de teyid edildiği gibi İslamiyetin bütün beşeriyete, ihtiyaçlarını halletmek üzere umumi olarak gönderildiğini haklı olarak beyan etmektedir (s. 28-29). Muâmelât hususunda Hazreti Peygamberin "siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" hadisi bize, Kur'an ve Hadis sınırları içinde olmak şartile içtihadta bulunabilmek selahiyetini vermektedir. Sahabe ve Tâbiinin fikhına olan ihtiyaç izah edildikten sonra, Medine, Mekke, Kûfe, Mısır ve Şam'a giden âlim sahâbilerin ve onlardan ilim alan Tabiilerin isimlerinin zikri gelmekte, Mevâlî'nin fikhı yaptıkları büyük hizmetler ve adı geçen beldelelerin içtimai ve iktisadi özelliklerinden dolayı oralarda içtihad ve müctehidlerin meydana çıktığı mülâhazası serdedilmektedir.

İkinci kısımda, Sahabenin fikhî incelenmektedir. Sahabe devri kısa olmakla beraber ortaya çıkan meseleler bir hayli olup, bugün bildiğimiz amme hukuku ve hususi hukukun bütün bölümlerinin muhtevasına şâmilidir. Müellif bu arada, fikhî hükümlerin sebeplerle muallal olup olmadığından bahis açıyor, Kur'an ve sünnetteki ta'lili kısaca beyan ediyor (s. 52-54). Bundan sonra Sahabe devri meselelerinin nasıl ele alınıp hükme bağlandıkları izah edilmekte ve şöylece sıralanmaktadır (s.

54-97); 1- Miras meseleleri, 2- Müellefe'i kulüb meselesi, 3- Ganimetlerin taksimi, 4- Harp esnasında had cezalarının tatbik edilmemesi, 5- Hırsız hakkında had cezasının iskati, 6-Şarap içmenin cezasının arttırılması, 7- Birden fazla kişilerin bir şahsı öldürmeleri halinde cezanın nasıl tatbik edileceği, 8- Maktulün velilerinin bir tanesinin avından sonra diyetle hükmedilmesi, 9-Deve yerine diyetin para olarak tayini, 10- Atâ konusunda musâvat, 11- Bulunmuş mal ve bulunan deve, 12- Kitâbî kadınlarla evlenmemesi, 13- Hazreti Ömer zamanında talâki selâse, 14- İddeti içinde bir kadınla evlenilmesi, 15- Sanat erbabının tazmin mükellefiyeti, 16-Rehinden intifa meselesi.

Üçüncü kısım (s. 98-117) Tâbiilerin fikhına tahsis edilmiştir. Tâbi uleması da, şer'i hükümlerin sebeplerine nüfuz etmekte, şeriatın maksatlarına ve o maksatları hedef kabul eden maslahatlara riayet etmekte, üstadları olan Sahabenin yolunu takib etmişlerdir. Sahabelerinkinden daha çok problemleri çözmek durumunda kalmışlar, hukuki davranışları ayrı ayrı olmuş, hadis mektebi (Hicazda) ve re'y mektebi (Irakta) teşekkül etmiştir. Müellif, bu devirde bahis konusu olan başlıca meselelerden şunları seçmiştir: 1- Taaddisi olmadığı halde helâk olan vedia'yı, mu'temen (emin) olan kimsenin ödemesi, 2- Kadınların camilere çıkması, 3- Eşya fiatlarına narh koymanın cevâzi, 4- Bazı akrabasının şahadetinin reddi, 5- Boşadığı karısına üç elbiseden ibaret olan mut'ayı vermeyen kimsenin şahadetinin reddi, 6-Yol kesme fiilinden sonra tevbenin kabul aedilmemesi, 7- Şarkı söylemek ve oyun aletleri meselesi.

Dr. M. Yusuf Musa, kitabının birinci cildinin nihayetinde (s. 118-120) "Umumi netice" başlığı altında, sahabe ve tâbiün fikhının ana hatlarını hülâsa ettikten sonra; "bu fikhî, nass üzerine harfiyyen donmamak, teşrii hükümlerin illet ve maksadlarını iyice bilmeğe çalışmakla temayüz eder. İletlerinin değişmesi ve teşriinden murad olunan maksadların tahakkukuna tâbi olarak, zaman ve mekana göre bu ahkâmın değişmeyi kabul edeceği prensibini de yine bu fikhî benimsemiştir. Sahabe ve tâbiün'un mümtaz alimlerinin yürüdüğü bu olgun ve hikmetli yol, İslam fikhını zaman boyunca zinde bir varlık olarak ayakta tutmuş ve onu, uzun bir mâzide olduğu gibi, âlemin halde ve istikbalde salahına medar olacak ebedi bir nizam yapmıştır" cümleleriyle sözlerini bağlamaktadır.

İkinci kitab olan "Mezheplerin doğuş aşısı"nın, temhid kısmı (s. 7-19) birinci kitabın hülâsası mahiyetindedir. Daha sonra üç mühim bölüm ve bir netice kısmı mevcuttur. Birinci başlık; Etbâu't-Tâbiin zamanı (s. 20-101)ndaki fikhî meseleleri içine alıyor. Bu kısmın küçük başlıkları şunlardır; tebau't-tâbiin'in fikhî davranışları- ilim ve fikhın

şehirlerde inkişafı- tabakâtu'l-Fukaha-Abbasi-lerin kuruluşunun fıkıhdaki tesiri-sünnetin tedvin-fıkıhın tedvini- Şîa ve tedvin-İmam Zeyd'in Mecmû isimli kitabı-Şîa'nın tedvinde mukaddem oluşu-fıkıhın tedvininin neticesi-Mâlik ibn Enes'in Leys b. Sa'd'e mektubu ve cevabı.

İkinci başlık "Usulü fıkıh ve onun kaç madde olduğu hususundaki münâzaa" (s. 102-151) olup dört bölümde tetkik edilmektedir. 1- Sünnet hakkında üç ayrı görüş, 2- İcmâ hakkında a) Umumi olarak munâzaa, b) Medinelilerin icmâı hakkındaki anlaşmazlık 3- Kıyas ve istihsan konusu re'ye ile içtihad ve bu hususdaki ihtilâf, re'ye muhalif olanların görüşleri, Şafii'nin kıyası müdafası, kıyasda bulunabilecek kimseler, kıyasa ne zaman baş vurulur?, 4- Emir ve nehiy hususundaki ihtilâf bu iki tabirin delâlet ettiği manalar, tatbikattaki ihtilafa ait misaller.

Üçüncü başlık; fıkıh ve usulü fıkıh ıstılahlarının konulması (s. 152-167) olup iki bölümdür: a) Fıkıh ıstılahları, sahabe ve tabiun devri ıstılahları, mezkur devirde bunların tahdidine ihtiyaç olmadığı. b) Usulü fıkıh ilmi ıstılahlarının konulması; ilk defa usulü fıkıh hakkında eser yazan Şafii'nin yaptığı hizmet, hallettiği meseleler. Mezheplerin doğuş asrı veya tebau't-Tabiîn zamanı dediğimiz bu devrin hâdiselerinin icmâlini müellif, "sonuç ve neticeler (s. 168-171)" kısmında şöyle yapmaktadır; "tebau't-Tabiîn, Tabiundan ve Sahabilerden kendilerine ulaşan rivayetlerden istifade etmişlerdir. Fakat umumiyetle her âlim, ihtilâflı olan meselelerde kendi beldelerindeki seleflerinin fikrini seçtiğinden mezhepleri kendi şeyhlerinin mezhebi olmuştur. Meselâ Kûfe de Süfyan as-Sevri ve İbn Ebi Leylâ, Mekke'de İbn Cüreyc, Medine'de Mâlik ve İbn al-Mâcişûn, Şam'da el-Evzâî, Mısırdaki el-Leys b. Sa'd mezhepleri kabul edilmiştir. Bu devirde hâdislerin tedvin edilmesi fakihler için mühim bir malzeme teşkil etmiştir.

Üçüncü kitab: "Ebû Hanife en-Numan ve fıkıhdaki mezhebi" ismini taşımaktadır. Önce Ebû Hanife'nin yaşadığı devir ve muhit tetkik edilmektedir (s. 5-31). Bilâhare, Ebû Hanife (H.80-150)nin hayat ve tercemei halinden bahsedilmektedir (s. 32-52). Daha sonra "Ebu Hanifenin ilimdeki yolu ve fıkıhı" başlığı altında imamın hakikaten kendine has bir mezhebi olduğu beyan edilmekte, fakihler ve muasırlarının onun hakkındaki kanaatları nakledilmektedir. Ebu Hanife, kendi ilim usulünü şöyle izah etmiştir: "Allah'ın Kitabından orada bulamazsam, peygamberin sünnetinden hüküm çıkarırım, eğer ikisinde de bulamayacak olursam istediğim sahabe'nin sözlerini kabul ederim, fakat asla onların sözünün dışına çıkmam". Buna rağmen Ebu Hanife, re'ye hususunda çok ileri gitti diye itham olunmuştur Bu ithamı, hayatında kendisi cevaplandırdığı gibi, başkaları da imamı savunmuşlardır. Kitabın, "Ebu Hanifenin fıkıhının yönelimleri(s. 85-118) "isimli bölümünde müellif, şu maddeleri tesbit etmiştir: İbâdetler ve muâmelatta kolaylık, fakir ve zayıfların gözetilmesi, kişinin tasarruflarının imkan nisbetinde doğrultulması, insan ve insaniyet hürriyetine riayet, İmam (devlet reisi) ın şahsında temsil edilen devlet otoritesinin gözetilmesi. Sonra, Ebu Hanife ve diğerleri arasında ihtilâflı olan hukuki meseleler zikredilmiştir (s. 119-155). Ebu Hanifenin tesiri ve kendisinden sonra mezhebinin durumu (s.156-168) adlı son bölümde, imamın talebesi olan Ebu Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî üzerindeki kuvvetli tesiri ve talebelerinin hizmetleri ve mezhebin yayılışı anlatılmaktadır.

Fıkıh tarihine hasredilen bu üç cildlik kitabta, müellif Dr. M. Y. Musa, cidden objektif ve ilmî bir tetkik yapmış ve bunu islâm âleminin istifadesine arz etmiştir. Bu sahada araştırma yapacaklara emniyetle tavsiye edilecek değerli bir eserdir.

Dr. M. Esad KILICER